

e whakaritea kia kaua a ratou karemi i hoki iho i ta nga tangata haere ki Taranaki; a puta nui ana nga raruraru me nga mahi a te Kawanatanga i runga i to ratou haere.” Ka whakaae a ia ki nga whakarite a nga Minita “Ki te mea ka whakaae ratou kua ata whakaarohia, a kua ata whakaritea tona kupu mo te hoatu,” katahi a ia ka whakaae. Kahore nga Minita i whakaae ki te tuarua o te korero: a ko te otinga, a i runga i tetahi tatau o nga whenua hei whakarite mo nga kareme a nga tangata kahore i noho i te whenua, i kitea e 755 nga Kareme, a i runga i te hoatu o nga eka 16, mo ia kareme, i tae ki te 12,200 eka, a hoatu ana e te Kawanatanga ki nga hapu e rima. A i te kianga atu ki te Tino Roia o te Kuini kia tuhituhia etahi kupu mo te ota o te Runanga Minita hei whakamana i tenei tikanga, kahore i marama he mana ranei ta te Kawana hei whakapumau, kahore hoki te ture i whai whakaaro ki nga Iwi, ki nga hupu. Puta ana ki muri tata, a i te tau 1867, te Ture mo te whenua riro i te rau o te patu. A, i taua wa, kua whakataua e te Kawanatanga etahi whenua ma etahi Rangatira, a kei raro iho nei taua whakataunga:—200 eka ki a Te Puni “hei whakarite mo te roa o tona whakahoa mai i runga i te mahi tika” 100 eka ki a Wi Tako mo “nga mahi tutata, whakahoa mai.” 100 eka ki a Mohi Ngaponga, i puta te kupu a te Kooti nana te kareme tika o nga tangata katoa kahore i noho i te whenua; me te 100 eka ki a Hemi Parai mo tona noho i Poneke i runga i te kupu a te Kawanatanga, a ki te pai a ia kua haere a ia ki Taranaki.

Kahore rawa te eka kotahi o enei whakataua a te Kawanatanga te whakaritea, a tae noa ki tenei ra. I puta te kupu i te tau 1866. I te tau o muri i ki nga Rangatira kia whakaritea a ratou whenua. I te tau 1869 i tono ano ratou. A, i to ratou tono ano i te tau 1870, i ki te Tari Maori kua whakahokia te whenua i Taranaki ki te iwi, a kua ea nga kupu hoatu a te Kawanatanga ki nga Rangatira. I te tau 1871, i puta ano ta ratou inoi me te ki “kua hamupakatia ratou e te Kawanatanga.” Ki ana ano te Tari Maori, kahore taua whenua i kiia atu nei kia hoatu i te ringa o te Kawanatanga, a kahore he take hei hoatu kia ratou. I te tau 1873, ka puta mai ano ta ratou tono, a ka ki a Ta Tanara Makarini mana e tirotiro. A kahore he aha i puta a tae ki te tau 1878, ka tono a Wi Tako kia rapua nga pukapuka a Te Retimana, kia kitea nga kupu homai a Te Retimana. I kona ka puta te whakaaro rapu i tetahi wahi whenua ma Wi Tako. Kore noa iho mo nga marama e ono, a ka tahuri a Te Hiana ki te mahi. I kona ka hoatu e Meiha Paraone he tekihana ma Wi Tako i te Ngaire, kotahi pea te maero te mamao atu i Stratford; kahore a Wi Tako i pai ki taua wahi, a whaongia atu ana nga pakapuka, a na maua i hahu i aonga ake nei.

Pouri ana te titiro atu ki enei Rangatira e rima e tohe noa nei mo nga tau 13, kia riro atu ia ratou tenei whenua iti, kua kiia atu nei kia hoatu he whakarite i to ratou mahi whakahoa mai; a ina maharatia ko tetahi o enei e tono nei ko Te Puni, te hoa tino tawhito, tino piri mai ki nga Pakeha, me whakama rawa tatou. Kahore maua i ahei te whakapono ki te tika o tenei, a na te tohe tonu ki te Tari Maori, ki te Tari Whenua, katahi ka kitea e maua te pono.

Tera tetahi mea era e taimaha rawa atu te whakarite i enei kua korerotia nei, a ko tenei ko te taha ki nga tangata Maori “o Wharekauri.” I mua o te patu, haere a Waikato i nga tau nui atu i te rima tekau i noho enei tangata i Waitara. Rere haere ana i mua o nga toa o Waikato ka mahue o ratou kainga, haere noa iho, ka tau ki Wharekauri, me te whakataurekareka i te Maori. Rongo rawa ratou kua whakakorea ratou e te Kooti. Ka puta ta ratou whakaaro mo te hoki ki o ratou kainga tawhito. Mea noa te Kawanatanga ki te whakakore, kahore i kaha, a u ana to ratou ope tuatahi (e tata ana ki te 120), ki Taranaki i te tau 1868, i Hanuere, ko te toenga (e tata ana ki te 150), i Nowema. I ki atu te Kawanatanga ki a Te Parete kia rapua e ia he tikanga mo te whakanoho i a ratou “ki te whenua kua whakaritea mo nga tangata ngaro atu.” Otira kahore he whenua i whakaritea ma te tangata. Whakanohia ana e Te Parete ki Te Mimi, ki Urenui, a tera te noho tonu mai na. Ko ratou nga tino hoa kaha a Te Whiti, a ko wai e miharo atu? E kore a ratou kareme e oti ngawari, tera hoki tetahi kareme o mua atu i ta ratou, mo nga eka e tata ana ki te 10,000, o nga whakataunga a te Kooti kia whakaritea i waenganui o Parininihi o Urenui: a, e ki ana a Te Parete, i runga i tona tu Kaiwhaki, ina huihuia tena ki te whenua ma Wharekauri, me tae nga eka ki te 20,000. Na, notemea ko te mamao atu o te ngaherehere i te moana, he maero me te hawhe pea i te Takutai o waenganui o Urenui me Parininihi, he iti te whenua marama o reira hei whakarite; a ko te tangata mana e whakarite te wehewehenga o tenei 30,000 eka, era e taimaha tona mahi.

XII.—TE WHAKARERENGA O NGANGA WHENUA RIRO I TE RAU O TE PATU

1. Kotahi tonu te whakarerenga i ea, a ko te whenua o waenganui o Whanganui o Waitotara. I runga i te panui i te Kahiti o te 15 o Maehe, 1867, i puta te kupu a te Kaimahi a te Karauna, kua whakarere e te Kawanatanga to ratou mana ki taua wahi o te whenua riro i te rau o te patu, a kua mutu i reira nga tikanga o te Ture Whakanohonoho Tangata o Niu Tireni. Otira meake ka kitea kahore i ata tika te whakarerenga.

E rua atu hoki nga whakahoki o te tau 1866 ki nga tangata Maori kahore i marama: ko tetahi, ko te Poraka o waenganui a Hangatahua awa me Waiweranui, e tata ana ki te 18,000 eka kia Ngamahanga, i hoki mai nei ratou ki a tatou i te tau 1865, a i uru mai ki raro ki te Panuitanga Rongomau a Te Kawana: ko tetahi, ko te Poraka o waenganui o Moutoti o Taungatara, e tata ana ki te 44,000 eka kia Ngatihaumiti, a ko Wi Kingi Matakatea raua o Arama Karaka nga tino rangatira. Kua piri tonu ratou ki a te Kuini i te wa o te whawhai. I runga i te kupu a Te Parete raua ko Matakatea, i ki a ia kahore rawa tena tangata i pa ki te whawhai, engari he tangata i korerotia nuitia mo tona atawhai ki te Pakeha. I tetahi waea i kiia e te Tumuaki o te Kawanatanga kia tukua ki tetahi Apiha o te Tari Whenua i te tau kua hori nei, i marama te take, i Ta Hori Kerei tukunga, o te whakahokinga o taua whenua ki aua rangatira, “Kua piri tonu mai ratou kia tatou i te wa o te whawhai, a no konei kahore a ratou whenua i riro i te rau o te patu, i runga i te panuitanga: engari kua hoatu e Ta Hori Kerei kia Matakatea me Arama Karaka, a nana ake i ki atu; a i runga i te tono a ona Minita, tetahi ata ki marire atu e kore rawa a raua whenua e tangohia; te whenua kahore i tangohia e te Kawanatanga i runga i te rau o te patu; a, i ki marire atu e kore rawa e tangohia i runga i te rau o te patu.” Era e kitea a muri ake nei i pa ranei tenei rangatira e mau nei i te whareherehere i runga i te ki parau, ki taua mahi.